

715153

દેલવાડાકર' સીરિઝ.

“બાળ ગ્રંથાવળી નં-૯”

હરબાર્ટિયન રૂઢીના આધારે બાળ-બાગ.

ભાગ ચે હે લો

સંગીત-આવૃત્તિ.

લખેનાર

ગોપાળજી કલ્યાણજી દેલવાડાકર.

કિન્ડરગાર્ટન રૂઢીનો શિક્ષક તથા ગ્રંથકર્તા.

મુંબઈ.

ગુજરાતી પ્રીટીંગ પ્રેસમાં છાપી છે.

સને ૧૮૯૯.

‘દેસવાડાકર’ સીરિઝ
બાળ ગ્રંથાવળી-નં. ૬
હરબાર્ટિયન રૂઢીના આધારે
બાળ-બાળ.

ભાગ પેહેલો.

સંગીત—આકૃત્તિ.

રચનાર.

ગોપાળજી કલ્યાણજી દેસવાડાકર.
કિન્ડરગાર્ટન રૂઢીના શિક્ષક, તથા ગ્રંથકર્તા.

મુંબઈ.

ગુજરાતી પ્રાંટીંગ પ્રેસમાં છાપી છે.

સને ૧૯૧૮.

(સર્વ હક સ્વાધિન.)

અર્પણ.

સાક્ષરવર્ય !

રાઠ ગણપત્તરામ અનૂપરામ ત્રવાડી.

માજી શિક્ષક, નેકનામ લાવનગર
દરબાર સાહેબ. માજી પ્રીન્સીપલ, રાજ
કોટ મેલ ટ્રે-કોલે ર. માજી એજ્યુકેશન
નલ ઇન્સ્પેક્ટર સોરઠ પ્રાંત. હાલ સં.
જુનાગઢ કેળવણીખાતાના ઉપરી અધિ
કારી સાહેબ-જુનમગઢ.

મહાશય !

નિર્દોષ બાળકોનાં મગજ ખીલાવી, તેમને ભવિષ્યનાં
વિદ્વાન્ બનાવવાની કુદરતી લાગણી જોધને, અને એ
પ્રત્યેના મારા ચત્કિચિત પ્રયાસ તરફ આપની પ્રેમભરી
દૃષ્ટિ નિહાળીને, આ 'બાળબાગ'નું નાનું પણ સંગીન
પુસ્તક, માત્ર આપની ભલી લાગણી અને વખાણવા
લાયક કારકીર્દિના સ્મરાર્થે અર્પણ કરું છું તે સ્વિકારશો.

કર્તા.

ભેરવી.

ગુણીજન ગ્રહે સરસ ગુણ જ્ઞાન;
 અનૂભવી નેણે તપાસે જે નિદાન-દાન-ગુણી.
 હંસ જ્યમ ગ્રહે દુધ-જળમાંથી;
 કરે સદાયે નીતિરસ પાન.
 અખટ અકળજળથકી મળતછને;
 પ્રીતેથી પ્રીછે સુધાની સમાન-અનૂભવી-ગુણી.

વસંત તિસકા.

ના પારિગ્ગતક કહે અત્તિ? વાસ કે'જે;
 ના ચંદ્ર કે' પ્રિય ચક્રાર? નિહાળી રે'જે.
 વાણી ન કે' મધૂરતા લઘ માન દે'જે;
 સાહિત્ય-ગુણ રૂપની અતિદારી એ છે.

પ્રસ્તાવના.

નિર્દોષ રમત ગમતનાં સાધનોથી આનંદ આપી, નાનાં બાળકોનાં કંટાળી જતાં મગજને ખીલાવવાનો હરબાર્ટનો કંઈક હેતુ પાર પાડવા આ ગુર્જર પ્રયાસ આદરવામાં આવ્યો છે. સંસાર વહેવારિક સાદા વિષયોને શણુગારીને શોભતા અલંકાર સાથે જે પ્રસાદી પીરસવામાં આવી છે તે નાનાં બાળકોને અને મોટાં માણસોને એક સરખી અનુકૂળ પડતી થઈ શકશે, એવું મૂળ કર્તાનું પણ મત છે.

નાની નાની બાળકો સમજાવીને ચડતાં પગલાંપર લઈ જવાનો કિન્ડરગાર્ટન રીઠીનો હેતુ જગ જાણીતો છે, વળી એવા સાદા વિષયોની રચના રમુજ થવા ઉપરાંત મગજને આનંદ આપનારી હોવી જોઈએ; એમ ગણીને આ વિષય ગાયનમાં મુકવામાં આવેલો છે, એ પણ મૂળકર્તાની રીઠી વ્યાજખી ગણાવી જોઈએ. જે કે કિન્ડરગાર્ટનનો સઘળો ભાગ કવિતામાં હોતો નથી, પરંતુ હુંકમાં રમુજ સાથે જે કોઈ બાળકનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યાથી લાભ થતો હોય તો તેની રચના કવિતા કે ગાયનમાં જ થવી જોઈએ તે તે પ્રમાણે

આ બાબતોનો સમાવેશ કરવામાં આવે તો તેથી મૂળ હેતુ ઉલટાવાને બદલે યોગ્ય થઈ પડેલો કહેવાશે એવું પણ કહેવું છે.

ગુજરાતી શિક્ષણમાં કિન્ડરગાર્ટન રીઢીને લગતાં પુસ્તકોની અછત છે; એવા અપવાદ અનેક વખત મુકવામાં આવેલા કહેવાય છે. તે અપવાદ દૂર કરવા માત્ર અજમાયસ દાખલ અમોએ કિન્ડરગાર્ટન શિક્ષણના કેટલાક ભાગ કવિતામાં પ્રકટ કર્યા. જે કે તે વખતે એ ગ્રંથ દરેકને ઉપયોગી થઈ પડીને એકદમ તે સાદર પામશે, એવું ધારવામાં આવતું નહોતું, કેમકે બાળક નવી ને અજાણ હતી. પણ ઘણા સમયની અછતને લીધે, તક જોઈ બેઠેલા શિક્ષક મંડળમાં એ પુસ્તકો આવકારદાયક વધારા તરીકે સાદર પામ્યાં, અને આજે લગભગ છ માસમાં તેની બીજી આવૃત્તિ પ્રકટ કરવાનો સમય આવ્યો. જે કે પ્રથમથીજ એ ગ્રંથ સાદી કવિતામાં રચવામાં આવ્યો અને જે વિષય હાથ પકડ્યા, તે બાળકોના વહેવારમાં આવતા હતા, તેજ લીધા, તથા કવિતા પણ તેને અનુકુળ પડતી અને ગુજરાતી પ્રદેશ-તથા સંસાર વહેવારને બંદબેસ્તી કીધી એટલેજ મૂળ આશા પાર પડી, તો પણ શિક્ષકોની અછત, અને એ રીઢીના ખરા હેતુના અજાણપણાને લીધે પ્રથમ અનેક ગૃહસ્થને શંકામાં રહેવું પડ્યું. ખરેજ. કેમકે સાધારણ કવિતાજ, કિન્ડરગાર્ટન છે! એવું મને પોતાને પુછવામાં આવેલું છે, પણ નિર્ણયમાં

તેવું નથી એવું બતાવવા માટે શિક્ષણ પદ્ધતિનું પુસ્તક વાંચવા ભલામાણ કરી, અને તેના સાર પછી નિશ્ચય થયો કે 'કિન્ડરગાર્ટનની રીઠીનો માત્ર ટુંકસાર બતાવવા માટેજ કવિતામાં કેટલાક વિષયો રચવામાં આવ્યા છે. જે કે તે બાળક સાદી નજરે સાધારણ છે, તોપણ તેના ઉડાં મૂળ સંગીત ને બળવાન છે.' આ ઉપરથી મને વધારે ભલામણ થઇ કે મારે 'હોપ સીરિઝ'ના કેટલાક રમુજ વિષયપર સાદા પણ મીઠા રાગમાં કેટલીક કવિતા રચવી. જે કે આગલા કવિતાના ભાગવાળા પુસ્તકોમાં તેના કેટલાક વિષયો લીધા છે, તેમાં 'હોપસીરિઝ' 'ઇસપનીતિ' ઇત્યાદિ ગ્રંથની કેટલીક વાતો સાદી કવિતામાં જોડી છે, અને એ કવિતા ગાયનના રાગોમાં ઉતારેલી છે, તોપણ અસલ રાગોમાં જોડવા માટે આગ્રહ થવાથી 'હોપ-સીરિઝ' ની બાળકો લઇ તે પર ગાયનો જોડયાં. એ ગાયનો, તપાસને અન્તે પસંદગી પામ્યાં, ત્યારે છપાવી પ્રકટ કરવાની ફરજ પડી, અને તે સાથે કિન્ડરગાર્ટનને લગતાં બીજાં સુંદર ને રમુજ ગાયનો બાળકોને, જે વધારે ગમતાં થઇ પડ્યાં છે, તે પણ સામેલ કર્યાં. એ સંબંધોનો એક ભાગ કરીને નીચલા ધોરણનાં બાળકોને ચલાવી શકાય તેટલી પ્રસાદી મુકવામાં આવી. અલખત આ પુસ્તકોનો બીજો ભાગ, જે ઉંચા પ્રકારની રાગ-રાગણીને સરગમ-ગત-તિલાણાપર રચાયેલી ઉંચી બા-

બતોથી ભરપુર છે, અને તે ઉંચા ધોરણમાં ચલાવી શકાય તેવો પ્રકટ કરવામાં આવેલો છે, તોપણ નિર્દોષ રમત ગમત માટે આ પ્રથમ ભાગ બાળકો કે સ્ત્રી પુરુષોને ધરમાંહે આનંદ મેળવવાને ઓછો રમુજ કે ઉપદેશ આપનારો થઈ પડનાર નથી.

આ કિન્ડરગાર્ટન રૂઢીનાં સાહિત્યનો મૂળ હિસ્સો આપણા માનવંત યુગ્મ શેહેરી ખાનગીહાલુર દારાશાહ ચીજગરને-આભારી છે, એમ તો કયુક્ત કરીશું તોપણ તેની રચના અને રાગણીની પસંદગી કરવામાં અમે સ્વતંત્ર પ્રયત્ન કર્યો છે, એ પણ જાહેર કરવાને ચુકવું જોઈતું નથી. આ ગાયનોની ચુંટણી કરવામાં જેમ મી૦ ચીજગરે, પોતાની કિમતી સહકાર અને મદદ આપી છે, તેમ મારા મિત્ર મી૦ રામચંદ્ર નરોત્તમ વાડીવાલાએ પણ પુરતી મદદ આપી છે. આ ગાયનોનો મોટો ભાગ જરથોસ્તી છોડીઓની સ્કુલમાં ગવાયેલો છે, તેમ મુંબઈની દુનિયાં વચ્ચે જાહેર મેળાવડામાં વખણાઈને ધનામને પાત્ર થયેલો છે, એટલુંજ નહિ, પણ મુંબઈના નામદાર ગવર્નર લોર્ડ સેન્ડહર્સ્ટ અને ખાનુ, તથા યુરોપનાં વખણાયેલાં બાઈ મીસ મેનીંગ, જેણે કેળવણી પાછળ પોતાની કુંવારી છંદગી અર્પણ કરી છે, તેમણે સાંભળીને બાળકોને અને કવિતાને ધન્યવાદ આપ્યો છે. અમને સંતોષ થાય છે કે નિર્દોષ બાળાઓના મધુર કંઠની પ્રસાદી પામેલો આ મારો પ્રયાસ મહાન સાક્ષરવર્ગમાં પસંદગી પામ્યો છે, અને તે પસં-

દગીનું પરિણામ નાનાં બાળકોના મગજ ખીલાવવાને ઉત્તમ સાધન થઈ પડ્યું છે. એજ અમારી બદ્ધે કિન્ડરગાર્ટન રૂઢીની કૃતેલ છે.

આ ગાયનો, લાલ મુંબઈમાં કોટ તથા ગ્રાન્ટરોડવાળી પ્રોપ્રાયટરી લાઇસ્કુલ, ફોર્ટ લાઇસ્કુલ, બોમ્બે ચંદનવાડી લાઇસ્કુલ, ગોકલદાસ તેજપાળ કન્યાશાળા, ઝોરાસ્ત્રીયન બોયઝ એન્ડ ગર્લ્સ સ્કુલ, ગરીબ પારસી ગર્લ્સ સ્કુલ અને ખીજી જાણીતી શાળાઓમાં ચાલે છે; એટલુંજ નહિ પણ પુના-કરાંચી અને ગુજરાત-કાઠિયાવાડ તથા વડોદરા-અમદાવાદની શાળાઓ લાભ લેવા ઉપરાંત ખાનગી ઘરોમાં પણ ગવાય છે. એ પરથી માનવાને કારણ મળે છે કે બાળ-પ્રજનનની રચી તે તરફ ખેંચાયેલી છે, હજુ આ પ્રયત્ન વધારે જાહેરમાં આવવાની જરૂર છે કદી કદરદાન ઝવેરીના લાથમાં આ વસ્તુ જશે, તો અમો ખાત્રીથી માની શકીએ છે કે તેને ઘટતો ઇન્સાફ મળશેજ.

મુંબઈ-શરદ પુનમ ૧૯૫૫. }

કર્તા.

દેવવાલકર સીરિઝ.

હરખાર્ટિયન રૂઢીના અધારે બાળ-બાગ.

ભાગ પહેલો.

(સંગીત આવૃત્તિ.)

સરગમ.*

સા રે ગ મ પ ધ ની સા,
સા ની ધ પ મ ગ રે સા.

સારે રેગ ગમ મપ પધ ધની નીસા;
સાની નીધ ધપ પમ મગ ગરે રેસા.

* આ ગત કોઈ પણ રાગને લાગુ પાડી શકાય.

અ આ ઇ ઈ ઉ ઊ રૂ ઋ;
 લૃ લૃ ઐ ઔ ઓ ઔ અં અઃ

ક ખ ગ ઘ ઙ—સા રે સા રે ગ,
 ચ છ જ ઝ ઞ—રે ગ રે ગ મ;
 ટ ઠ ડ ઢ ણ—ગ મ ગ મ પ,
 ત થ દ ધ ન—મ પ મ પ ધ;
 પ ફ બ ભ મ—પ ધ પ ધ ની,
 ય ર લ વ શ—ની ધ ની ધ સા;
 ષ સ હ ળ ક્ષ—ની ધ પ મ ગ,
 રૂ. : : :— રે સા.

નિશાળ.

ભેરવો દાદરો-ગત.

જવું નિશાળ-ભણવા બાળ-મુખ ઉચ્ચાર-કરવા સાર:
 ચોપડી સાથ-રાખો હાથ-વાંચો વાત-સૌ ભલીમાત
 વાંચો વેણુ-રાખી નેણુ-સ્નેહ ને પેન-લખજો કેણુ
 આવે ચેત-ભાઈ ખેન;-
 કરજો કામ-રાખી હામ-સારે કામ-વધશે નામ.
 જગમાં આમ-ભણુતા રામ.

નિશાળ.*

અંગ્રેજી—(જીવો પેલી ચંપેલી કેવી) રાગ

ચાલો સહુ નિશાળે ભણવાને જઈયે,
ચોપડીયો પાટી પેન સહુ લઈયે.
ઘંટ વાગ્યા પહેલાં વર્ગમાં રહિયે,
છોકરાંની સાથે જઈ ઝટ ઝટપટ.

સા રે ગ મ પ ધ ની સા
સા ની ધ પ મ ગ રે સા.

લેશન દે શિક્ષક મન ધરી લઈયે,
રમત ગમતમાં પછી મન દઈયે.
કસરત બાજી ખેલવાને જઈયે,
શિક્ષકને નમી જઈયે ઘર ઝટપટ.

સારીગ રીગમ ગમપ મપધ પધની ધનીસા,
સાનીધ નીધપ ધપમ પમગ મગરે ગરેસા.

* બાળકોએ, નિશાળમાં શીખવા જવા વિષે.

નિશાળમાં રમવાનાં કામ.*

અંગ્રેજ—(Put books aside and work away:) રાગ.

એક કોરે સર્વે કામ મુકો, આવી રગની વેળ;
ઓ ઘંટ વાગે ચાલજે, કરવા ખુશીના ખેલ.
રમનારાં પંખી જેમ છે, મીઠાં રૂઝાં ગાનાર;
એ ખેલપર સૌને થશે હસવાની સાથે પ્યાર.

કોરસ.

પાઠ દીલથી શીખે તેમ ખેલો, સંભાળ સૌપર રાખ;
કાચાં કરેલાં કામ થકી, ફાયદો કરો ના થાય

રમવા વખત લેહો ધ્યાનથી, કોને ન દુઃખ દેવું,
નાનાં તણું રક્ષણ સદા, મોટા જને કરવું;
ને કામ સાર ઘંટ વાગે, ઝટ ઠેકાણે જાઓ,
સૌ લક્ષ આપો પાઠપર—દિલમાં ખુશી બસ થાઓ

કોરસ.

પાઠ દીલથી શીખે તેમ ખેલો, સંભાળ સૌપર રાખ;
કાચાં કરેલાં કામ થકી, ફાયદો કરો ના થાય.

* અમત સાથે જ્ઞાન આપવા વિષે—(મીસ કૉલેટનાં
ગીત ઉપરથી.)

પંખિઓનું ભજન.*

અંત્રેજ (વિરાજે ન્યાયી રાજનો) રાગ.

ઊડી સવારમાં સુપંખિઓ ભજન કરે,
નિરાળી કાલી કાલી વાણી બોલતાં ફરે;
હસે રમે ઉમંગમાં,
ફૂદે ફરે સુસંગમાં;
નમે ગમે પ્રભૂજીને ખરે-ઊડી.

ઉડતાં પંખી.†

અંત્રેજ (ચક્રમા ચલતા) રાગ.

હળતાં મળતાં કુદતાં પંખી ફરતાં દર ડાળી પર ડાળી,
રમતાં ભમતાં સંગે રંગે, રહેતાં વનવાડી;
વેગ કરતાં પવન વડે,
છેક ગગને ચપળ ચડે;
સંપે રહેતાં, સુખમાં વસતાં ભજતાં સૌ વનમાળી;

* બાળકોએ સવારમાં ઊડીને ઇશ્વરને ચાદ કરવા વિષે.

† બાળકોએ હસીરમીને સંપે રહી, અધ્યાસમાં વધારે કરવા વિષે.

માખી.*

યમન-કટ્યાણુ-(તુમ આપે અમેરે આંગનમે)રાગ.

હસમુખી હડીલી તું માખી,

ગુલે શિકાર એક નજર તાકી;

લહે હસી રમી તું ઝડપ નાખી-હસમુખી

જેપર ચિત્ત ચોડે ચતૂરાઈએ, તેપર નિલ નજર રાખી;

નિજ રસથી પર ચીજ પિગળાવી,

ધીમે ધીમે ખાપે આખી-હસમુખી.

મધમાખી.†

ખિહાગ-(અનુભવવું આપણે) રાગ.

મધપર તું ધુમતી-

મધમાખી મધપૂડે રમતી-ટેક.

મધકોળું રહું તું રચતી, સુંદર કારિગીરી શી કરતી !

મીઠો રસ તું પૂરતી-મધપર

સંપે મળી સૌ સાથે જમતી, એકખીજંપર પ્રીતિ ધરતી;

ઉઘોગી રસ ચુમતી-મધપર

* પોતાની ચક્રોર નજર, અને મીઠી જીભના સુંદર રસથી ખીજંઓની કનેથી કામ લેવા વિષે.

† ઉદ્ધમ કરીને, હુત્રમંદ તરીકે પોષણ કરવા વિષે.

પોપટ પંખી.*

જંગલો--(જવાહે સખી) રાગ.

મારા પોપટ પંખી બોલને (૩) ટેક.
વાણી સૂણીને હું હરખાઉં,
રંગ રંગો જોઈ હું લોભાઉં;
લટક લટક તું ડોલને (૨) મારા
રંગે રમાડું, હેતે હિંચાડું,
મીઠાં મીઠાં ફળ ખાંતે ખવાડું;
મધુર મધુર તું બોલને (૨) મારા

બિલાડી.†

આશાવરી દાદરો--(થશે મારી લાડકી રાણી) રાગ.

રૂડી ભલી કેવી બિલાડી બેન!

સુંદર પદા શોભતા અંગે, વાધની માસી જેમ રૂડી
ધર ધરની ફરનારી બિલાડી તું, જાણે બહુ ધર વાત;
તોપણ પેટમાં રાખી રહેતું, ગભિર છે તુજ જાત. રૂડી
શિકાર માટે તાકી રહે છે, અગત્યાની જેમ બેન;
જોઈ વેરીને પકડી પાડે, ત્યારે વળે તને બેન. રૂડી

* બાળકોએ સુંદર વાણી બોલીને ઉમંગી થવા વિષે.

† દરેક વાતો પેટમાં રાખીને પોતાનું કામ પાર પાડવા વિષે.

કૂકડો. *

ભેરવ-(જય જય વસંત) રાગ.

કૂકડે કૂ કૂકડો બોલે,

નિયમ ચૂકે નહિ કદિ રજા તોલે-ટેક.

કા કા કરીને કાગ પૂકારે, જન પંખીને સવાર જણાવે;

મુગાં પણ કીલકીલ સાદે સૌ ભજતાં ડાંગે, ડોલે-કૂકડો

કીડિયો. †

યમન-કટયાણુ-(કરરરકરરરકરરકરરતું) રાગ.

દરથી નીકળી કીડિયો સઘળી,

હસતી રમતી હળતી મળતી;

ઉઘમ કરીને કણ મેળવતી,

ખંતે સર્વે સંગ્રહ કરતી-દરથી

વળતી ઢોઢાર મળી ચણતી,

કણ લાવી ઉમંગ ધરી ભરતી;

સંપે મળીને સઉ ખાતી જતી,

જીવ જંત જીવો ઉઘોગી અતી-દરથી

* દરરોજ નિયમથી કામ કરવા વિષે.

† સંપવડે, સંગ કરીને, સંગ્રહ કરવા વિષે.

બળદ*

દાપકટ્યાણુ-(માતા પિતા થાઓ ઉદાસી) રાગ.

બળદ ભાઈ તારો અતી ઉપકાર,
ગુણે ગુણવંતો ધિરજ ધારનાર;
કરે વેઠ તું પીડપર ધારી ભાર,
ધરે ઘોંસરી ગરદને ગાડી ભાર-૧

નહિ થાકી જાયે ન બોલે લગાર,
રહી ચૂપ ચાલે ચપળ થઈ અપાર;
વળી નીપજવે અનાજને હજાર,
પશુ પંખીને માનવી માને પાડ-૨

બધાં ખેતરો તું વડે ગુજાર,
જગત દેય આશિષ તુંને અપાર;
બહુ છે જનો જેરી એવા ગમાર,
નહિ જગતને ઉપયોગી લગાર-૩

પશૂ છે છતાં તું જગત સૂખકાર,
મૂગો કામ કરતો તું સાંજે સવાર;
અરે છાણુ ને ચામડું જે તું ધાર,
બહુ કામ આવે, સફળ અવતાર-૪

* મુગાં રહી ઉપકાર કરીને, જાતિબળે જગતને ઉપયોગી થવા વિષે.

ઉંદર*

આશાવરી-દાદરો (તોરો ખંડી અદાને) રાગ.

અરે ચંચળ તું છે પ્રાણી;
 કરે ચાલાકી મગની-અરે.
 ધીમે ધીમે તું, કુંકીને ખાપેરે,
 નામે બિલાડીને જાણી;
 ખાપે શિકાર પીછાણી-અરે.
 સારાં કપડાં, કરડી ખાપે રે,
 પેટ તો નહિ પૂરાપેરે;
 છતાં તું તો કરે દાણી-અરે.

લકડી કબૂતર.†

કાફી-દાદરો-(આ દેહ પ્રીતિ ભરી)-રાગ.

લકડી કબૂતર જોડે ઉડી જાય;
 રંગીલા રાગમાં-સંપિલા સાદમાં-લકડી
 ઉચી લઇ પૂછડી, ફરતાં જેમ કુદડી;
 નાચે કળા પૂરીને મોર રાય-રંગીલા-લકડી
 જોડી રહે સંગમાં રમતાં સૌ રંગમાં;
 સંપે તે રહેતાં સુખેથી સદાય-રંગીલા-લકડી

* પોતાનું પેટ ભરાવું ન હોય, તે છતાં બીજને નુકસાન કરવા વિષે.

† એક બીજના પ્રેમ લાવમાં રહીને સુખી થવા વિષે.

કબૂતર.*

માંડ-(ગુલાબી મધુ પાળે) રાગ.

મધુરાં કબૂતર તું આવ પાસ,
 દાણા રસવાળા ખા ખાસ-
 આણ્યા તૂજ માટે ધરી આશ-મધુરાં
 સંપીલાં રહી આનમાં ઉડી દહો છો મોજ;
 રાખો પીંછાં સાફ ને નેમ ગમે અમોને રોજ-મધુરાં
 દૂર થકી આવો ધરેરે ભુલાં પડ્યાં વીણ રોજ;
 શું શીખ્યાં ભૂગોળ છો તમ અજબ નહિ
 ફણ ખોજ-મધુરાં

દીડો રંગીન ડગલો આજ-
 મધુરો શોભિત લાગે સાજ-ટેક
 ચોખાં તમે છો તેવાંજ થઈએ
 રહિયે સંપી કાજ-સહુ મળી-મધુરાં

ગરીબ ઘેટું.*

પીલુ-(જગાયે કોઈ જાદુ) રાગ.

નાદાન ઘેટું જાણે, સંગાથીની સાથે,
 હસતું રમતું જમતું સંગાયે. ઘેટું
 કપડી જાળે, છુટી શકે ના;
 અકલ્લ ધીણ ગમાર--હસતું. ઘેટું

* ચતુરાઈથી દેશાટલુ કરી બુદ્ધિવાન થવા વિષે.

* અકલ્લ વગર નાદાન પ્રાણી જીવ ખાય છે એ વિષે.

ભમરો.*

ખમાય-(જાને ડાગરિયાં) રાગ.

ભમે ભમરો ગુંગરવ જો કરતો;
 મીઠી મીઠી સુગંધી લેતો ફરતો ટેક.
 ખંતે કઠણુ લાકડું ફેલી ખાપે;
 સાચી મહેનતથી તે નહિ ડરતો. મીઠી-ભમે૦
 ઝંપે નિરાંતે કમળ કુલમાંહે;
 પ્રીતે આખર તેમાં ઝૂરી મરતો. મીઠી-ભમે૦

હંસનું ટોળું.†

ખમાય-હુમરો (બદકારી જારી કરને જો આપે) રાગ.

જો મધુર હંસ ફૂટે કિનારે તળાવે,
 શરિરે પાણી છાંટે, સફાઇને માટે. જો૦
 જળ કમળને હણી મળીને;
 હંસ, કમળને નચાવે-ફૂદાવે. જો૦
 ચંચળ પંખી નહાઇ ધોઇને;
 કેવી સફાઇ તે જણાવે-ભણાવે. જો૦

* સાચી પ્રીતના બળે પ્રાણી, લાકડા જેવા નકર
 પદાર્થને વીધી નાંખીને, કમળ જેવા કોમળ કુલમાં મરે
 છે તે વિષે.

† દરરોજ નહાઇ ધોઇને સાફ રહેવા વિષે.

સરોવરપર ફરતાં બતક.

અંગ્રેજી (The spring once said to the nightingale.) રાગ.

હસે ફૂદે રમે રંગે, બતક ટોળું સરોવર પર;
ફરે છે ફૂદી ટોળે, રસીલાં પંખિઓ મનહર.

કોરસ.

નલાતાં ઘાતાં જમ જળમાંહે, અંગ કરે છે સાફ સદાય;
ચોખ્ખાં થઇને રમતાં ભમતાં, ગંદાપણુ છેડી દિલમાંય.

વળી હંસો તળી સાથે, મળીને ચાલ સૌ ચાલે;
મળી સંપે સહુ રેતો, સદા આનંદમાં મ્હાલે.

નદીપર રમતાં ઘેંટાં*

કાફી-પદ-(ભાઈ મારા ભાગ્યે મળ્યો છે) રાગ
જેની કેવા ઘેંટાં રમે છે, જન્મેલ ડોમળ અંગ;
માતાની. સાથે ફૂદે ખેતરોમાં, ભમતાં ધરીને ઉમંગ.
નહિ અંગનો બોજ પાપે ટકે છે, ફરતો જમીનન સંગ-જેની.
ઘેંટા? તું તો જે પડીરે જશે અહીં, દુઃખ નહિ તને થાશે;
કુદરતે કીધો ગલીઓ રૂપાળો, લીલોતરીનો ખુલાસે;
નદિ તીરે ધાસનો ભાસે ... જન્મેલ

જળમાં તરતાં માછલાં*

કાફી-ગત-(સખૂર મધૂરી પ્રિયા) રાગ.

મીડી પવન હલેડી પલટાય! જો—

જળને, સુપડા સમ પાંખવતી ઝટ કાપી સહુ મચ્છ
દોડી જાય-મીડી.

ખૂરી ચીજોને દૂર, કરે હઠાવી પૂર;

ચૂંટી અનાજ મૂળ-કાઢે કાંકરાં, ધૂળ

ધીમે ધીમે જોઈ જોઈ, ઝાટકી કે સોઈ સોઈ, ચાલે
હાલે સહુ કોઈ,

વિચારી સુધારી કામો બારી ધારી ધારી-પવન

* માછલાં, જળમાં તરતાં જીવડાં કે કચરાને દૂર કરીને
આગળ વધે છે; તેમ બાળકો, ખરાબ ચીજોને કાઢીને
આગળ શિક્ષણ લે છે. છોકરીઓ જેમ સૂપડાવડે ઝાટકીને,
અનાજ સાફ કરે છે, તેમ જ્ઞાની માણસો વિચારવડે, ધીમે
ધીમે સરવે કામ પાર ઉતારે છે, તે વિશે.

ડુંગરપર ચડતાં બકરાં.*

જીદલા-ગત (જય વિજય વિજય) રાગ.

જીવો ચપળ ચતૂર બકરાંઓ,

હળતાં મળતાં હરખે ચડતાં. જીવો॥

ડુંગર ઉપર ધીમે ધીમે ડગ ભરતાં,

અણિયાળા ખરીવાળા પગ પર ઠરતાં;

એક પછી એક ચડે,

કદી લડે નહિ વઢે;

થઈ મજબૂત બહુ ફરતાં,

સુખથી સરવે ચડિયે વળતાં જીવો॥

* કઠણુ કામ છતાં ધીમે ધીમે આગળ ચડવા વિષે.

વર ને ઘેટું.*

હરિનીત છંદ!

ઘેટું થયું તરસ્યું ગયું વહેળા ઉપર પાણી થકી,
થાકી ગયેલું તાપથી કંગાળ કંપાનું અતી;

ભૂખે વર આવી ચડ્યો વહેળા ઉપર ત્યાં જોસથી,
ખડાનાં ખતાવી ખડીકથી કંપાવવા લાગ્યો અતી.

રે નીચ કાં ઉપર રહી પાણી અધું ડોળે અહીં,
ઘેટું નમી છેટે ગયું તોપે ન છેડ મુકી કંઈ;

આખર ગણી અપરાધી મંદાને લણ્યું ખડાનું લદા,
લુચ્યા જનો લમ ફાવતાં નિહોળને મારી જદા.

! બિહાગ રાગમાં ગવાય છે.

* હુઆઈથી પેટ ભરનારાં માણસો, નિહોળને ફસાવવાને
અનેક ખડાનાં કહાડે છે, તે વિષે.

માખીનું બચ્ચું*

છટલા-(ગુરૂ ગોવિંદના મહિના) રાગ.

માખી! માંની શિખામણ માની, બચ્ચાં તું જઈશ ના રે,
ઉકળે છે ઉન્હાળાનું પાણી, વહેળે પડીશજ રે;
છોડી શીખ ને ચાલ્યું તે બાળ, ઉડ્યું આકાશે રે,
લાગી વહેળાની એવી તો જળ, થયુંજ વિનાશે રે.
એલ્યું મરતાં, ન માને માખાપ, તે આમ મરશે રે,
થોડી બુદ્ધિએ ચાલતાં આપ, હુંદગી ટળશે રે.

બે બિલાંડી.†

ભેરવી (જગત સુખ નારી) રાગ.

બિલાંડી બે ન્યાય કરવા ચાલી, ટેક
વાંદરછને પ્રમાણિક જાણી, રોટલી આપી રસાળો;
ત્રાજવે નાંખી ખાતો ચાલ્યો, તાકી રહ્યાં ગત બાળી.
જરા રહિ નહિ રોટલી જ્યારે, બે જણિયો પરતાણી;
બે જણના ટંટામાં ફાળ્યો, ત્રીજો જણ થઈ લાણી-
મિલાંડી

* જે છોકરાં માખાપનું ન માનીને, પોતાની કાચી
અક્કલે કામ કરવા જાય છે, તે દુઃખિજ થાય છે. તે વિષે.

† બે જણના ટંટામાં ત્રીજો ફાળે, તે વિષે.

ખિલાડી ને બગલો.*

ઝિઝાડી-(હજારો મેરે કાનકે માતો) રાગ.

ખિલાડી રસ હેતથી ખાઓ;

જરા નહિ શરમાઓ-ટેક

શિરોહીનું મોં સાંકડું તો છે;

તો પણ શાને મુઝાઓ-ખિલાડી

બગલાજીએ જમવા તેડી;

હૂંઠા ભાવ જણાવો-ખિલાડી

એક દીન તક સાંધીને બગલાજીને જમવા કહ્યું;

છાજરી થાળી વિષે ખીર ખીરસીને પોતે કહ્યું.

ગરીબ ભોજન ખંતથી ખાઓ;

ખાઇ મધુરતા જણાવો ખિલાડી

છાજરી માંહે ચાંચ ન દૂળે;

ગમે કરીને પરતાવો-ખિલાડી

જેવા સાથે તેવા થઈને;

નીચને નીચો નમાવો-ખિલાડી

* શઠં પ્રતિશઠ કુર્યાન્ શઠની સાથે શઠ થઈને તેમને પરાજય કરવા વિષે.

કાગડાની મૂર્ખાઈ.*

ઝિંઝોદી (લાગ્યો ભલે મન આ રંગ) રાગ.

ભોળો બિચારો કાગો ભાઈ;
સમજે શિયાળની નહિ ચતુરાઈ-ટેક
પૂરી પડાવા પૂરો બનાવ્યો;
પૂરી ગુમાવી કાગે કુલાઈ-સમજે-ભોળો
ફેલી કુલાવે તેમ કુલાયે;
મરખડા જન જાય કાગાઈ-સમજે-ભોળો

કૂતરો ને રેંટલો†

ઝિંઝોદી-(રસિયા મને જાયા) રાગ.

કૂતરો રેંટલો લઈ ચાલ્યો,
નદીમાં પડછાયો નિહાળ્યો રે-કૂતરો
લોભ કર્યો લેવાને ખીજો મોંમાનો પશુ ટાળ્યો
પોતાનું તણ પરનું લેતો, એમજ ખોય વિચારોરે-કૂતરો

* હુઆં પ્રાણી ખોટાં વખાણ કરીને કુલાવ્યાથી મુર્ખ
જવો કુલાઈને ફસી જાય છે, તે વિષે.

† પોતાનું પુણ્ય હોવા છતાં લોભ કરીને ખીજનું લે પડાવા
જાય, તે સંધળું ગુમાવે, તે વિષે.

કીડિયો ને સાપ*

જીના (રે ઓ કમર પતણી) રાગ.
 હોય અધિક નખળાં પણ એક બળ હડાવે,
 નહિ ઝાઝાંની જોડે કો ફાવે-હોય૦
 અજગર મોટો, એકજ શૂરોરે,
 કીડીઓએ મળી કીધો પૂરોરે- હિ-હોય૦

લાવરી ને તેનાં બચ્ચાં†

ભેરવા (રામ મેં તો જોગન)-રાગ.

લાવરીને ચિન્તા બહુ પેડી-ટોક

‘કરે કાપણી ખેતરવાળો, જમથું કયાં દુઃખ વેડી?’
 બચ્ચાં બોલ્યાં મા’ની પાસે, ત્યારે લાવરી કે’તી-ટોક
 પાડોશી પર રાખે ભરસો, ત્યાંસુધી ન ફરેતી;
 જાત મહેનત કરશે ત્યારે, જમથું આપણે ચેતી-લાવરી
 આખર પરવિશ્વાસ તણને, કરી કાપણી ખેતી;
 જાત-મહેનત જોઈ લાવરી, જમથાંજો થળ બેડી. લાવરી

* બળવાન, પણ એકલો હોય તો ઝાઝાં નખળાંઓને
 કદી પહોંચી વળાય નહિ. એ વિષે.

† ‘આપ સમાન બળ નહિ, ને મેં સમાન
 જળ નહિ’ તેમ જાત મહેનત વિના બીજને ભરસે કંઈ
 લાભ થાય નહિ-તે વિષે.

ઉંદર ને સિંહ.*

જીજ્ઞા (જવાહે મને શાને રોકે છે) રાગ.
 જવાહે મને આજે વનરાજ મારા હામમાં;
 નક્કી આવીશ કોઈ દી હું કામમાં-ટેક
 હસતાં વનરાજે ભલા ઉંદરને છોડ્યો;
 વળતાં ક્યું 'શું આવે કામમાં?'-જવાહે
 આજ્યો શિકારી, મિહ જળમાં ફસાણો;
 ઉંદરડે તોડી જળ હામમાં-જવાહે
 નાનાં પણ જગતમાં છે મોટાના કામનાં;
 તજવો ગુમાન, રૂડા માનમાં-જવાહે

ડોલીનું હાંલરડું.†

માંડ-(અંસીવાલા આજે રે) રાગ.
 વા'લી ડોલી છાની રે! મારી બેન:
 ભર આંસુડે ન તારાં રૂડાં નેણુ (ર) વાલી૦
 પ્રેમે પોઠાડું પારણે ને ગાઝિં રસીલાં ગીત;
 હેતે હિંચાડું હાથથી, હવે રોનાં બાપુ ચિત્ત,
 સુવાડું! જગાડું! ખવાડું! પીવાડું! રમાડું! ભમાડું! સચેન;
 હા: હા: હા:-ભર વાલી૦

* મોટાએ, પોતાની વડાઈના બળ, નાનાંનો તિરસ્કાર
 ન કરવો. તરણું પણ ઉપયોગી ગણી, તેનો અપ કરવો-
 તે વિષે. † ભાઈ-બહેનનું હેત.

સાંખરી ને તેનાં શીંગડાં.*

ખીલુ (સો સંધે રહીએ સાથ) રાગ.

સાંખરી મદભરી ફરતી,
 શોભિત શીંગડાં જોઈ હરખાણી,
 લાગ્યું પગ નિરખી-સાંખરી૦
 સુંદર શીંગ ભરાયાં ડાળે,
 પાણુ પગે જોર મળ્યું, બચી ત્યારે;
 જોને વખાણી, તેણે ફસાવી,
 જોને વખેઢી, તેણે ઉગારી;
 કર સરખી ગણતી-સાંખરી૦

* 'વખાણી ખીચડી દાંતે વળગી' તેમ કાઢ ઉપયોગી
 ચીજને વખોડવી નહિ, તે વિશે.

કીડી ને કખૂતર.*

ખમાચ (સુદરી શોભે ન સ્વામી.) રાગ.

કીડિ તણાતી ચાલી નિહાળી,
એક કખૂતરે તેને ઉગારી;
પાણીમહિં ઝટ પાંદડું નાંખ્યું,
તે વડે કીડી બહારજ આવી.—કીડિં
એક સમે વનમાંય શિકારી,
બાળ કખૂતર ઉપર નાંખી;
કીડિ જઈ કરડી પગમાંહે,
ઉડ્યું કખૂતર બન ઉગારી.—કીડિં

માતાજી.†

ઝિંઝોટી—(કુંવર નેનારા લોભી રે) રાગ.

મને બહુ માતાજી વાંલી—ટેક
નિત નવરાવે ને પીવરાવે સુવરાવે દહાડી—મને
હેત કરી હિંચોળે હાથે મમતાળી માડી;
જરા દુઃખ થાયે જો મુજને દુઃખડું દે ટાળી—મને
કેમ કરી આભારી મા બહો આપું વાળી;
અગણિત છે ઉપકાર અમોપર માયાળુ માડી—મને

* ઉપકારનો બહો વાળો. † માનું હેત.

મૂરખ ગધેડો.*

જીઘા (હરિ હાય અહીં માઈ) રાગ.

ચતુર જનવર શિયાળ વનવને ભમેરે
ખાથે શેરડી રસિક રસદાર-રે-શિયાળ૦
જાય જ્યાં શિયાળ શેરડીના વાડમાંરે
ખહાર ઉભીને ગધેડો ભૂંકે ખાડમાંરે;
ઉડી મારે એ રખવાળ આ શિયાળ રે-શિયાળ૦
બુકિત કરી શિયાળે, ગર્ધવને મારવારે;
રાજવનનું આપવી કહ્યું ગુજરવારે;
હરખી મૂર્ખ થયો જનવરનો રાજરે શિયાળ૦
ખાઈપીને થયો મસ્ત જ્યારે એ અતીરે,
આવ્યું ભૂકણને લોટવાની થઈ મતીરે;
જાણ્યું સર્વપે ગધેડો માર્યો લાંજ રે-શિયાળ૦
હલકા કુલને જો મળે, રાજપાટ કે માન;
અસલ જાત ઝલકાવશે, નહિ રહે એ શાન્ત

* 'જાત વગર જાત નહિ' તે વિષે.

દેડકાંઓ !*

જીટલા (વાહવાજ મહેમાન વાલા) રાગ.

પાણી ખૂટ્યું તળાવે ઉન્હાળે.

દેડકા ચાલ્યા કે પાણી આરે પાણી

દૂર જતાં એક, કૂવો નિહાળ્યો,

ચાલો સૌ પડીયે-ના ડરીએ આ વાર;

કરવો વિચાર દૂર કાળે કૂવે સૂકાયું પાણી જો ક્યારે!

કહો શી રીતે નીકળવું બહારે-પાણી

પૂરની પહેલાં પાળજ બાંધો

વિચારો પહેલાં વિચારે-પાણી

દીંગલીનું હાંસરડું.†

યમન કટયાણુ-(કુંવરને હાંસરડું) રાગ.

દીંગલીને હાંસરડું વા'લું—(૨) ટેક

તારા ધુંધરાવાળા વાળ, વળી કપાળ વિશાળ;

કંડે મોતીની માળ, તને ખંતે ધી સાકર ખવાડું—૧

રાતાં લોચન રસાળ, વળી હોઠ લાલ લાલ;

ગોરા ગુલાબી ગાલ, તને હોંશે હોંશે હેતે હિંચાડું.

હા. હા. હા.—મારી.

* પોતાનું અસલ ઠેકાણું છોડી, નવું વસાવવા જતાં પરિણામનો વિચાર પહેલાં કરવો એ વિષે.

† નાનાં બાળબેનને રિઝવવાનાં ગીત વિષે.

ગળેપડુ બાઈડી!*

છદ્દા—(મોહિ રેશમકી સાડી) રાગ.

મા-બાપુ બાળકતો મારો એ છે!

ગળેપડુ-તારો ના તે મારો એ છે!

મા-નાહક તું દાવો શાને રે કરે-બાપુ૦

રાગની પાસે ચાલ્યા ન્યાય લેવા;

રાગ કહે! બાળક બસ માર!

મા-હાં હાં મારો બાળ!

‘ના મારો રાગછ મારો એકજ છે આધાર!’

રાગ-જા લુચ્ચી નીકલ રે ખહાર!

સાચી મા લે તારો બાળ!—

ગળેપડુ, બસ પારકું નિજનું કરવા જાય;

સાચું તે સાચું સદા કાચ મણી ચરખાય.

* ઇન્સાફ આગળ ગળેપડુ કળાઈ જાય છે.

ચતુર શિયાળ.*

પીલુ-કહારવો-(પ્રભુ રીઝી સાથે) રાગ.
 પાંજરામાં પૂરાયલો વનરાજ
 વારે વારે વિનતી કરે છટકવા કાળ-ટેક.
 એક ગવેડે કાઢ્યો બહારે-
 ભૂખ્યા સિંહે, પક્યો સારે;
 ખાવા માટે મારે તેને ત્યાં આવ્યો શિયાળ. પાંજરામાં
 ન્યાય ચુકાવ્યો, બુક્તિ નેડી,
 સિંહને પૂર્યો પાંજરે ધોરી
 લુન્ચાઈ-મૂર્ખાઈનો દેખાડ્યો સાર કાળ-પાંજરામાં

પંખીઓનો બાળ ઉદ્યોગ.†

પીલુ-(કાલી ઘટા કોયલ બીન) રાગ.

સહુ બાળક કાં શરમાઈએ!
 ઉદ્યમમાં કાં અચકાઈએ!
 પશુ પંખી ઉમંગી જણાયે,
 એમ કેમ બાળસુ થઈએ!-ટેક૦
 મધમાખી મધ મેળવતી, કીડી પણ સંગ્રહ કરતી;
 ચકલી ચોખા ચણ ચણતી;
 કોયલ મેનાં તરડાળ, બાંધતાં માળ;
 રાખતાં બાળ સંગ રહેવાએ-અમે૦

* બુક્તિથી કામ લઈને છુટી જવા વિષે.

† ઉદ્યોગ કરવા વિષે.

કારિગર.*

ભેરવી-ગત-(કોઈ રખકો મરજી)

હથિયાર-અને ઓળરવડે,
 ને બેડો ગરીબ સુતાર ધડે;
 છોલે છે સારે છે કેવો,
 ને ને એ છે નેવા નેવો-ટેક
 લાકડના કડકા છે પાસે,
 વાંકા ચુંકા લાંબા ભાસે;
 તેમાંથી ઘાટ કરે કેવા,
 ટેબલ કે ખુરસીના નેવા,
 એ છુટા કડકાને નેધ-
 મનમાં શું માની લે કોઈ-હથિયાર
 ને આવા રૂડા ઘાટ બને,
 સુતાર અને ઓળર કને;
 છુટા વિચારોના કડકા,
 મનમાં હું બાંધીને પકા;
 શોભિતો એક વિચાર કંઈ
 સજ્જન શિક્ષકની પાસ ધરું-હથિયાર

* નાના ભાગોનો આખો ભાગ કરી, સુંદર પદાર્થો
 બનાવવા વિષે.

ભરત ભરવાનું ગીત.*

યમન-કલ્યાણ (ચાલ બેન ચોખા) રાગ.

માપ માપ ટોપી ઝખલાં શીવવાને કાળે આળે,
ગજ-કાતરને હાથે ઝાલી, કાપી ચડવો રાળે. ૧-ટેક

ચોવીસ કાપ તસુ સમજાય,
અઢાર, તે ગજ પોણા થાય;
બાર અરધ, ને છ-પા ગણાય,
ગજભર માપ ખરું કહેવાય;
ભરજો એક અવાળે-માપ
આઠ તસુ અઢકો ગણુ વાર,
બત્રીસ કાપા તેના ધાર;
બાર ઈંચિ-ને ત્રણ ફૂટ-વાર;
કર ગણતી મન બાળક ધાર
વેતર ઝખલાં કાળે-મમાપ

---

* ગજ-વારની સમજ સાથે કપડાં વેતરવા વિષે
૧-ભરત ભરવાની ઘોડી !

જનવરોની જન.*

ખીલુ-કહારવો (સાડે ત્રીન પૈસે શેર)-રાગ.

જો જો જનવરોની જન જાયે લટકાં કરતી કરતી,
જો જો થાયે કેવાં ગાન, જાણે મનહર સુંદર સ્વરથી

ટેક૦

બકરીબાઈનો બેટો પરણે, ઘેડીબાઈને ઘેર;
પશુ પંખી જનૈયા લઈને, જાયે સરથસ શેહેર-જો
શિયાળને સરદારી આપી, ફૂતરાની શીરબંધી;
મરઘાં ધજા લઈને ચાલે, કરે બિલાડાં સંધી-જો
લાથી ઉંટ પુકારે નેકી, ખમાં ખમાં પલવારે;
પાડા ખચ્ચર લંબકરણમાં બગલા કે ગણકારે-જો
કાગાબાઈ ધૂવડબાઈ, શોર મચાવે સાથે;
કોયલ પોપટ મોર બિચારાં, શરમાતાં બહુ ગાને-જો
ચકલી-ખિસકોલી ઉંદરજી ઘૂસ કબૂતર દોડે;
લગનસરાની ધામ ધૂમમાં નાચે કૂદે જોડે-જો
ખાનપાન સન્માન લઈને, વિદાય થાયે રંગે;
બકરી બાઈનો બેટો પરણ્યો, ઘેડીને ઉછરંગે-જો

* દરેકને પોતાના ગુણ પ્રમાણે પદવી આપી છે.

મરઘી ને છોકરી.

જંગલો (રે પાપી પંખીડા) રાગ.

અરે છોડી છોડને ? નાનાં બાળ રૂવે મારાં બહાર !-ટેક.
તરફડશે મા વિનાનાં બિચારાં, કોણ લહે તેની સંભાળ !
નિર્દોષ પંખી સમાં પ્યારાં પીલાં, મરશે જુરીને આ વાર-૧
માડીને લઈ જાય છે મારવાને, જાણે શું ગરવાં ગમાર ?
રે બાપુ ! છોડી દે બાળક ખાતર, કંઈ દયા દિલમાં ઉતાર ?-૨
કકડાણુ જોઈને મરઘીને છોડી, કીધો અતી ઉપકાર;
ખોરાક પોતાનો જાવો દીધો પણ, છોડી દયા ન લગાર-૩

હાથનાં આંગળા.*

યમન-કલ્યાણ (તકતક દેખી સુદરીયા) રાગ.

એક એક હાથે આંગળિયાં પાંચ,

એ હાથનાં દશ ગણો તો થાયે ટેક૦

એ આંગળ ઉપયોગી ધણું છે, એજ મને શીખવ્યું આજ;
બિલ્લસ-સરવાળા બાદબાકી, ભરાય રહેલા હિસાબ થાય--૦

ઝિંઝોડી (કાઠું ખીજ ખન) રાગ.

વળી ભોજન આંગળથી થાયે, વિધવિધ કામ કરાયેરે-ટેક.
ઉન રેશમને ભરતાં આંગળ, ભરત અમુલ્ય ભરાયેરે
સંપ સજે પાંચે જો પૂરો, આપસમાં કરી સાથેરે

* સંપથી કામ કરતા હાથનો ઉપયોગ દેખાડવા વિષે.

ગુંથણ કામ*

ભેરવી-(કંપે શીઠ હર ધરીને) રાગ.

નવરંગ નવલ ધરજો

ભરજો ઠરજો ગુંથતાં સહુ રંગ સરસ કરજો-ટેક.

લઘ રાતી પટ્ટી બહુમાં ધરજો,

ફરી ચોકડી ચોકસ જો કરજો;

ગુંથી જાળી ભલી કરજો નવ૦

ત્રણ ત્રણ પટ્ટી જો તજ દેશે,

‘ચોકડી’ રંગ બરાબર લેશે;

શોભિત ચાકળો તું કરશે,

ગુંથતાં ખુશ દીલ ઉમંગી થશે-નવ૧

---

* કાગળની પટ્ટી વગેરેથી સાદડી ગુંથવા-તથા ઉનની પટ્ટીઓથી ચાકળા બનાવવા વિષે.

તળાવ રચવાનું કામ.*

અંગ્રેજી-સંગ.

સુંદર ગારો નરમ કરેલો સઘળો લે હાથે બે બેન,
કુંડાળું કર કોર બનાવી પાણી અદકું રેડી એન;
કર કરિયાળી પાળ બનાવો, પથ્થર મુકો જોઈએ તેમ,
નાનાં કુમળાં ઝાડો રોપો, ઘાટ સરોવર લાગે એમ.

કોરસ.

બાળ બાગની મજા સુહાગની,
કારિગીરી રૂડી બની, તળાવ ઘાટની;
રમત ગમત તણી, રૂઠી રૂડી ચણી,
ખુશી થઈને બાળકો, રમો ભણી ગણી.

* 'તળાવ' વગેરેની આકૃતી રચવા વિષે.

કેરી ને સાકર*

છટલા-(દેખી ઉલ્કૃત સારી આપકી) રાગ.

સાકર-રે દેખી શેખી કેરી તાહરી !

કેરી-ઓ જાણી મોટાઇ તારી સાકરી !

સાકર-સડે આંખે પંખી ખાય, નહી ગણતીમાં કદાય-રે૦

,, -સાકરનો સ્વાદ, સહુ ઘર ઘરપર ખાય છે !

કેરી-કેરી કાચી પાકી નરવર પણ ખાય છે !

સાકર-ખપકોનો જગમાં કહેવાય છે !

પ્રેક્ષક-રે! કેરીનો થઇ ચાકર આપડી!-રે૦

* પારકાંતી શેખી કરવા જતાં, પોતાને પહેલાં
આજખવા વિધે.

ટેવ.*

યમન કટ્યાણુ-(પ્રીત કરવો છે સહેલ) રાગ.

ટેવ પડી ટળતી નથી કોઈ અવગુણનું એ મૂળ;
 ગર્ધવને પહેરાવો ભૂપણ પણ લોટે જઘ ધૂળ-ટેવ૦
 શ્વાનની પૂછડી પથ્થરે આંધો, તોપણ વાંકી થાય;
 નાગ ઉછેરે દૂધ પિવાડી, તોપણ ડંસે જર-ટેવ૦
 કાકચને સાકરમાં ભેળો, મીઠી તે નહિ થાય;
 વાડ કરે કસ્તૂરીની પણ, લસણ ન વાસિત પૂર-ટેવ૦
 સાયુએ ધૂવે કોયલા પણ કદી સંકેદ ન થાય;
 સીંદરી અળતાં વળ નવ છૂટે, કહેવતમાં શી ભૂલ? ટેવ૦

* જેને જેવી ટેવ પડે છે તે મરતાં સુધી ટળતી નથી તે વિષે.

યાદ.

ધન્યાશ્રી-પદ (કામ સમરોગે રામ) રાગ.

કુદરતના કરનાર તમારો, અમપર બહુ ઉપકાર-ટેક.
 બુદ્ધિ વિનાનાં બાળક રાગ, કાલું વળી લવનાર.-તમારો
 જીભ વિનાનાં ભાન વિનાનાં, ગુણ વિનાનાં ગમાર-તમારો
 અક્ષલ આપી જીભજ થાપી, ગાતાં ગીત હમર-તમારો
 ને જોઈએ તે હાજર કીધું, કેમ ભુલાય આંભાર-તમારો

સ્તૂતિ.

યમન-કટ્યાણ (ગમતાં ગીતકાં ગાવા) રાગ.

કુદરતના કરનાર છે તારે બહુ ઉપકાર,
 ચળચળ પળપળવાર લે છે તું સૌ સંભાળ;
 જગ ધરતી-ગગને પાતાળ, સાં પણ તું સુખ સરજનહાર-૧
 જન પ્રાણી માટે આવાર, ઉપજવી વસ્તુ સંસાર;
 દે સુમતી અમને જોપાળ, નમિયે બાળક વારંવાર-કુદરત.

કિન્ડરગાર્ટનની નવી રૂઢી.

કાલિંગડો. ગત

નવી નવી બાળ કેળવણી તણી રીત જાણી;
જુની રૂઢી વિસરાણી, ખરી કદર પિછાણી.—નવી૦

ગોખણનું કામ ગયું, જુલમનું નામ ગયું,
ખીકનું મુકામ ગયું, આનંદનું ઠામ રહ્યું;
નજરે બતાવી કેળવણી આપવાનું થયું,
રૂમત ગમતમાં રીઝીને શીખવાનું લહ્યું.—નવી૦

મહેતાજીની સોટી અને પાટલાને બાર ગયો;
ઉડ એસ માર ત્રાસનો વખત વહી ગયો.

આજે હસાવી રમાડી શિખાવે,

બતાવી પદાર્થો, મગજમાં ઠસાવે;

શીખે બાળકો હોંસથી લમ ભણાવે,

નવી રૂઢીથી બાળબાળે રમાડે—નવા૦

શ્રી વિક્ટોરિયા રાણીનો વિજય !

યમન-કટ્યાણુ-(થજે તું સ્હાય ત્રિપુરારં) રાગ.

ઇવો વિક્ટોરિયા રાણી,
 પ્રભુ ? તું બક્ષે ઇન્દ્રગાની;
 જગતમાં જેની જય માની,
 અચલ આ રાજ રહો દાની.
 પ્રજાપર પ્રીત ડર આણી,
 હરે સૌ સંકટો શાણી;
 સૂખી રૈયત મહારાણી,
 ઇવો વિક્ટોરિયા રાણી.

God Save The Queen.

દેલવાડાકર' સીરિઝ.

હરખાર્તિયન રૂઢીના આધારે.

કિમત. રૂ. આ. પૈ.

કિન્ડરગાર્ટન શિક્ષણ પદ્ધતિ	૦-૪-૦
કિન્ડરગાર્ટન અથવા બાળ શિક્ષણ. 'મૂળભાગ'	૦-૨-૦
કિન્ડરગાર્ટન અથવા બાળ શિક્ષણ... ..	...
ભાગ ૧ થી ૩	૦-૧૨-૦
બાળ કસરત અથવા અંગ બળ	૦-૨-૦
બાળ ઉદ્યોગ અથવા શિશુશિક્ષણ... ..	૦-૪-૦
બાળ કહાણિયો	૦-૨-૦
બાળ બાગ-ભાગ ૧	૦-૪-૦
બાળ બાગ-ભાગ ૨	૦-૪-૦
કિન્ડરગાર્ટન પાઠમાળા ભાગ-૧	૦-૨-૦
” ” ભાગ-૨	૦-૪-૦
” ” ભાગ ૩	૦-૪-૦
બાળકોની રંગભૂમી	૦-૨-૦
કાઠિયાવાડની સં. ભૂગોળ (કવિતામાં)	૦-૨-૦
મુંબઈ હલાકાતની સં. ”	૦-૨-૦
બાળ શિક્ષણ ગરબાવળી	૦-૪-૦
શ્રી કેળવણી	૦-૨-૦

રચનાર-ગોપાળજી કલ્યાણજી દેલવાડાકર

ટેકાણું-એન. એમ. કું. કાલબાદેવી-મુંબઈ.

